

zejména proti zwingliovskému směru v kalvinismu s jeho spirituální tendencí jak v učení o večeři Páně, tak v učení o Kristově sestoupení do pekel, ač se jinak dalekosáhle v názorech shodoval s basilejským Janem Jakubem Grynacem. Jeho chvála původního bratrského bohosloví nebyla zaslepená a měla nepřeslechnutelný pathos upřímného hledání pravdy Písem. Vzrostlý autoritativní nárok bratrských Starších odmítal poukazem ke koinonické povaze theologické práce v předchozích pokoleních Jednoty. Na Moravě a v Čechách nedošel mezi Bratřími přejného sluchu, ano i v Polsku šel po jeho smrti [1608] myšlenkový vývoj Jednoty jinými cestami než očekával; vyústil ve třicátých letech 17. století v organické celkem spojení Jednoty s reformovanou církví malopolskou a litevskou. Vývoj v českých zemích, slibně uvolněný Rudolfovým Majestátem 1609, byl násilně přerušen následky bělohorské porážky z r. 1620, ale i zde je patrné, že v posledních dvou desetiletích před touto pohromou byli Bratři věroučně zcela blízcí kalvínské reformaci. Někteří z nich se r. 1619 vyslovili dokonce pro plnou její recepci.

Theologická stránka rozsáhlého díla J. A. Komenského dorozvívá, v hluboce změněných vnějších poměrech, bratrský odkaz a zavrcholuje tak jeho vývoj, byť si ve zcela určitém přehodnocení. Vyrůstá z práce několika generací, a to ještě v době a na místech, kde se potkávají a nejdnou nevlídně střetávají ne vždy stejnorodé myšlenkové kusy. Komenský prohlásil, že se chopil práce na zlepšení method lidské výuky a výchovy nikoli jako pedagog, nýbrž jako bohoslovec. Řekneme-li, že byl posledním českým seniorem Jednoty, vyjadřujeme tím obsahově více než se obvykle za to mívá. Není to jen posmutnělé konstatování zániku Jednoty Řehořovy, Lukášovy, Blahoslavovy, Kralických a Turnovského. Je to také genetický výměr Komenského složité osobnosti. Pokračovatelství v bratrské linii nestačí ovšem vysvětliti Komenského postavu beze zbytku. Žil v době, kdy protestantská orthodoxie podnikala na všech stranách úctyhodný pokus o záchranu reformačního dědictví v měnícím se prostředí myšlenkovém. Činila tak ovšem namnoze cestou konservace. Evropu zachvacoval dravý proud nového myšlení filosofického. Rozmáhala se vědní,

až vědecká zvědavost. Theologické myšlení se nemohlo ani ve své orthodoxní podobě ubránit požadavkům rozumovým. Touhy, problémy a zmatky, které lomcovaly lidmi 17. století, se staly touhami, problémy a zmatky citlivého Komenského. To tím spíše, že spolu s Bratřími přijal úděl běžence. Ve vůli k souladné synthese pokusil se řešiti otázku, která ho oslovila juxtaposicí Božího zjevení v Písmu, rozumu a citu. V Jednotě viděl nepřímou pokračovatelku reformace valdenské, přímou pokračovatelku reformace Husovy. Nad husity pokročili Bratři tím, že své církevně budovatelské dílo konali bez přispění světského ramene a s velikým důrazem na nezávislý kázeňský řád. V něm hodnotí Komenský vzácné specifikum Jednoty. Roku 1660 doporučuje bratrský církevní řád celému světu, předepisuje mu stručné vylíčení bratrských dějin. Je zajímavé, že ve spisech, vypisujících podstatu bratrského bohosloví, nehovořívá Komenský o Chelčickém. To je nepochybně způsobeno jeho velkou úctou k myšlenkovému odkazu B. Lukáše, jenž překonával Chelčického kritický odstup od politického pořádání společnosti. Příčiny nevelké misijní přitažlivosti Jednoty určil Komenský tři: Jednota měla nedostatek škol a vzdělání, její poselství bylo v jistém smyslu předčasně zastíněno světlem západní reformace a slabé hospodářské a sociální postavení ji odkazovalo do ústraní. Komenský tedy nechválil zašlé časy ani pokud šlo o milovanou Jednotu. Jako je pravda, že Komenský je pokračovatel, že vědomě navazuje na dědictví nejprve bratrské a reformační, potom i na odkaz středověkého racionalismu a mystiky, je stejně pravda, že není typickým mužem tradice. Přijal za svou zásadu o postupném přezkoumávání dogmatických výpovědí církevního podání, prosazenou v Jednotě již dávno. Dovedně ji opřel ještě o analogický postoj Augustinův, Lutherův a Melancthonův a o dějiny úprav reformačních biblických překladů a konfesí. Podstatou bratrského odkazu mu byla víra v Krista krále nejenom nad církví, nýbrž i nad světem. V Jednotě došla výrazu v řádu a kázni, vybudovaných na učení o podstatných a služebných věcech křesťanství. Umírající Jednota, jejímž jménem se 1650 slavnostně loučil s veřejností, byla mu příslibem nové všesvětové jednoty křesťanstva v podstatných